

LA FUNCIÓ CRÍTICA DE LA *INVENTIO* I EL *IUDICIUM* EN LA DIALÈCTICA DE PETRUS RAMUS

ANDRÉS GRAU I ARAU
(Del grup de recerca K.A.L.)

RESUMEN:

La dialèctica (*ars bene disserendi*), según Pierre de La Ramée, se divide en dos partes: *inventio* y *iudicium*. Con esta división, se pretende alcanzar un doble objetivo: (1) distinguir los terrenos de la argumentación y de la disposición; y (2) indicar lo que pertenece o no a la dialéctica. En este artículo, queremos destacar el papel que esta división tuvo en la crítica de Ramus al *Organon* y a la lógica de los terministas.

SUMMARY:

For Ramus the Dialectic (*ars bene disserendi*) consists of two parts: *inventio* and *iudicium*. The purpose of this partition is double: (1) to distinguish between the fields of argumentation and disposition, and (2) to indicate the real subject of Dialectic. In this paper we intend to show the use of the division in Ramus' criticism to the *Organon* and to the terminist logic.

I

Petrus Ramus (1515-1572) ha estat una de les figures més polèmiques de la filosofia renaixentista. Calvinista convençut, protegit, en certa forma, per la Corona francesa, sobretot per Caterina de Mèdici i el seu fill Carles IX, va ésser assassinat en la històrica Nit de Sant Bartomeu.

Ramus va néixer a Cuth, vila de la Picardia. Provenia d'una família camperola d'origen noble que conegué l'amarg gust de les desgràcies econòmiques. Gràcies a la intervenció i a les ajudes d'un oncle seu, va poder anar a estudiar a París. Entre 1529 i 1536, estudia a París amb Joan Sturm (1507-1589). Les seves obres sobre temes dialèctics -*Dialecticae institutiones* i *Aristotelicae animadversiones*-, publicades en 1543, seran motiu de denúncia per part dels aristotèlics i de les institucions universitàries, la qual cosa provocarà la celebració d'un judici i la seva consegüent condemna en 1544. La prohibició de fer classes de dialèctica i filosofia el durà a fer-ne de retòrica i matemàtiques en el Col·legi de Presles, on tindrà com a company Omer Talon (1510-1562), el més fidel dels seus amics i col·laboradors. És gairebé impossible parlar de Ramus sense par-

lar de Talon. Com molt bé diu el P. Ong, «Talon was Ramus' man».¹ El 1544, en el «Collège de l'Ave Maria», Talon, Ramus i Bartomeu Alexandre coincideixen com a professors. La figura de Talon serà decisiva: les seves «praelectiones» a la dialèctica del picard ajudaran a no fer-lo caure en l'oblit. Però Talon s'encarregarà també d'una de les *liberales artes* menys tractades per La Ramée: la retòrica. Talon assumirà les directrius ideològiques i pedagògiques del seu amic, i les farà paleses en l'*ars bene dicendi*. «Le développement éditorial de la **Rhetorica** -escriu Nelly Bruyère- suit le même destin que celui de la **Dialectica**.»² Això ho podem comprovar en el magnífic estudi de Kees Meerhoff sobre la retòrica i la poètica en el segle XVI francès, on la meitat de les seves pàgines són dedicades a ordenar i tractar la retòrica ramista d'una manera genètica, tal com fa Nelly Bruyère en la part introductòria de la seva tesi.³ «Rien que pour cela, on peut dire -continua la doctora Bruyère- que cette communauté de destin entre l'ouvrage attribué à Talon et celui qui est attribué à Ramus, révèle une «conjunctio» bien orchestrée. En effet, au moment où la dialectique porte le titre **Institutiones dialecticae**, la rhétorique s'intitule **Institutiones oratoriae** dans l'édition de 1545. Lors de sa révision en 1548, la **Rhetorica** subit d'aussi profonds changements que la **Dialectica**.»⁴

El 1546, Ramus pronuncia un discurs sobre la necessitat d'unir o conjuminar la retòrica (eloqüència) i la filosofia: l'*Oratio de studiis philosophiae et eloquentiae jungendis*. En les *Aristotelicae Animadversiones* de 1543, La Ramée havia parlat de la *rhetoricae et dialecticae consociatio*.⁵ La necessitat de conjuguar oratòria i dialèctica, retòrica i filosofia, es revela, sobretot, en els seus exercicis textuais, els quals van des del descobriment dels arguments i judicis en les obres dels clàssics, fins a una pràctica del comentari de text a partir de la lògica i la retòrica. Hem de deixar clar que ambdues anàlisis no poden descoordinar-se si es vol arribar a una intel·lecció clara del discurs d'un determinat autor, especialment si aquest és un orador i si l'obra s'emmotlla a la forma de l'*oratio*. A més, descobrir, en l'argumentació, els diversos tòpics avala el bon ús que l'orador fa de la dialèctica, factor principal en l'oratòria.

El 1551, Enric II l'allibera d'aquella prohibició i, posteriorment, l'anomena professor del Col·legi reial, fet que no va ésser gaire ben vist pels adversaris del nostre autor. De les conseqüències de l'alliberament, podem treure conclusions efectives pel que fa al lloc del nostre autor en el

¹ W.J. ONG, *Ramus, Method, and the Decay of Dialogue*, London, 1958, p. 271.

² Nelly BRUYÈRE, *Méthode et Dialectique dans l'oeuvre de La Ramée*, Paris, 1984, p. 321, n.2.

³ Vid. Kees MEERHOFF, *Rhétorique et poétique au XVIe siècle en France. Du Bellay, Ramus et les autres*, Leiden, 1986, pp. 173-358.

⁴ Nelly BRUYÈRE, *Op. cit.*, p. 321, n. 2.

⁵ f.78v.

marc de la filosofia. En primer lloc, hem d'indicar que, abans que humanista, Ramus fou un filòsof. Potser era un filòsof «de pas», però un filòsof. El que realment li interessava era la dialèctica: una dialèctica que, després de l'ús que se'n va fer fins entrat el segle XVIII, no podem dubtar a trobar-li lloc en l'àmbit de l'epistemologia moderna, com molt bé mostrà Cassirer en les primeres planes del seu *Das Erkenntnisproblem in der Philosophie und Wissenschaft der neueren Zeit*.⁶ Quan el rei l'indulta, sol·licita ràpidament tornar a fer classes de matèries filosòfiques, cosa que, per decisió règia, serà, fins i tot, un privilegi per a França.

Si la brega contra Ramus, per part dels aristotèlics i escolàstics, dura, és perquè ell esdevé, amb plena dignitat, mestre del Col·legi reial de París («Collège de France»). Recordem que el més normal era que els humanistes ensenyessin en escoles comunals. Aquestes escoles eren una mena d'internats, i els seus programes d'estudis s'estructuraven segons l'esperit humanista. La universitat no tenia gaire interès per assumir aquests programes de noves disciplines i sabers. Francesc I va seguir els suggeriments de Budé i va fundar aquest col·legi.

Ramus es converteix al protestantisme el 1561. Patirà els infortunis de les primeres Guerres de Religió (1562-1568). En el període que va de 1568 a 1570, viatja a Alemanya i a Suïssa, on consolida la seva nova fe. La seva mort forma part del paisatge de França i d'aquell temps misteriós. Va ésser Charpentier, un dels seus rivals, qui el va matar o va manar la seva mort? Aquesta era la hipòtesi -gairebé acusació- de Charles Waddington. El cert és que, sobre l'afer, encara no tenim dades concretes. Nogensmenys, fóra bo atendre un document revelador. El 12 de febrer de 1567, Gabriel de Çayas, secretari de Felip II, escriu el següent a Francés de Alava, ambaixador de la Corona espanyola a París:

«Don Teutonio de Bragança me ha hecho entender que, por ser catholico, y buen christiano, Jacobo Carpentario, médico que reside en esa universidad y tiene en ella una de las cáthedras de professor regio, los otros profesores, que diz que son sospechosos en lo de la fee, le persiguen, y procuran echalle de ay por malos medios, supplicándome le mandasse favoresçer, para que no se le haga semejante agravio. Y porque assí por respecto de don Teutonio, que es la persona que sabéis, como porque dize que él ha tratado muchos días al dicho Carpentario y sabe que es muy buen hombre, holgaremos que sea amparado y bien tratado, os encargamos que pues reside ay, os informéis de lo que en esto passa y le ayudéis y favorezcáis con esos christianíssimos Reyes en todo lo que viéredes que buenamente se puede hazer por él, que yo seré dello servido.»⁷

⁶ Ernst CASSIRER, *Das Erkenntnisproblem in der Philosophie und Wissenschaft der neueren Zeit*, V. I, Berlín, 1911, pp. 130-135.

⁷ Pedro RODRÍGUEZ y Justina RODRÍGUEZ, *Don Francés de Alava y Beamonte. Correspondencia inédita de Felipe II con su embajador en París (1564-1570)*, Donostia-San Sebastián, 1991, pp.167-168.

La carta és una petició d'ajuda per a un professor les idees del qual semblaven ésser motiu de pressió per part de molts mestres -entre els quals hi havia Ramus- que havien acceptat la Reforma i havien assumit els criteris educatius de l'humanisme.

La reivindicació més o menys seriosa de l'obra i de la personalitat de La Ramée es féu a mitjan del segle XIX, i des de fronts molt diversos: a) la teologia protestant, sobretot la calvinista; b) el pensament francès, especialment aquell que millor podia ésser valorat sota els esquemes post-revolucionaris; c) els estudis de la lògica medieval i renaixentista com a derivació de la peripatètica; d) els dels orígens del racionalisme i del cartesianisme; i e) els dels corrents pedagògics europeus en el Renaixement i en el Barroc. Ramus, certament, en aquests temes, hi tenia un lloc; però aquest, per la seva ombrívola situació en la història del pensament, era humil, passatger, i, a vegades, problemàtic.

II

L'exposició d'una art dialèctica condicionada per un ordre natural de la raó, tal com ho havia pretès en les *Dialecticae Partitiones* i en les *Dialecticae Institutiones*, s'entenia com una dura crítica a la lògica aristotèlica, la qual havia estat exposada sense ordre temàtic. Aquest escàndol duu Ramus a rebutjar la lògica aristotèlica. Les *Aristotelicae Animadversiones* són una crítica descarada d'allò que ell veu equivòc i no ajustat a la *natura dialectica* (*ingenium, mens, ratio*) en la lògica aristotèlica. *Opus Aristotelicae commentationis* -manifesta- *non est imago naturae: non est igitur vera disserendi legitimaque doctrina*.⁸ Segons Ramus, l'*Organon* és un conjunt d'obres mancades d'ordre i amb notables filtracions d'elements no lògics. La seva ordenació no encaixa amb la que realment té la dialèctica, la qual, seguint Ciceró i Quintilià, havia de dividir-se en *inventio* i *iudicium*; ni tampoc és útil per a l'exercitació natural del coneixement humà. En l'*Organon*, no hi ha una dialèctica real: *la tabula rerum* no coincideix amb la *imago naturae*⁹.

En aquest afer, La Ramée no va negar el deute que tenia amb Rudolph Agricola (1433-1485) i el seu interlocutor Joan Sturm.¹⁰ Ramus va assistir a les seves classes, i mai va desvincular-lo de l'agraïment a Agricola: si aquest l'havia «despertat del somni dogmàtic» de la filosofia aris-

⁸ Petrus RAMUS, *Aristotelicae Animadversiones*, París, 1543, f. 8r.

⁹ En les *praelectiones* als *Dialecticae libri duo* de Ramus, publicats a París el 1556, Omer Talon afirma: *Dialecticae diuisio in inuentionem & iudicium approbatur veterum testimonis, Platonis, Aristotelis, Ciceronis & Quintiliani* (p. 14); però també reconeix que *Aristotelis in Organo logico Dialecticam artem nec generali partitione, nec praeceptis separatis positus satis artificiose distinxit* (p.15).

¹⁰ Vid. André ROBINET, *Aux sources de l'esprit cartésien. L'axe La Ramée-Descartes. De la Dialectique de 1555 aux Regulae*, París, 1996, pp. 66-70, 77-79.

totèlica, aquell era qui li ho havia fet possible. Les lliçons lògiques del filòsof alemany reproduïen, pràcticament, els arguments del *De inventio-ne dialectica* d'Agriola, un dels primers tractats que, en el marc encara de l'ensenyament escolàstic, ja plantejava certes reformes sobre l'*Organon* i els manuals de lògica terminista que corrien llavors.

Després d'haver examinat la introducció de Porfiri, el tractat de les *Categories* i el dels *Tòpics*, on sembla concentrar-se la *inventio* dialèctica, i d'haver denunciat la manca d'un vertader ordre en l'exposició d'aquesta part de l'art, Ramus passa a preguntar-se sobre la seva efectivitat, sobre la seva utilitat. Pel que sembla, l'alumne no ha guanyat gaire amb el seu aprenentatge. ¿No hagués estat millor ensenyar-li uns quants consells fàcils de memoritzar i no una caterva de regles d'àrdua assimilació?¹¹ Ramus advoca per una sortida econòmica: administració del temps d'aprenentatge i reducció dels *loci argumentorum* a un tractat breu i il·lustrat. La ciència de la natura dialèctica, en l'àmbit de la *inventio*, no es concentrarà en catorze llibres, sinó en catorze conceptes, ordenats segons la distribució dissenyada en les *Institutiones* de 1543. *Aspice brevissimam illam naturae scientiam* -escriu en les *Animadversiones*-, *quattnordecim non libris, sed vocabulis comprehensam & distinctam, causis, effectis, subiectis, adiunctis, dissentaneis, genere, specie, nomine, notatione, coniugatis, testimoniis, comparatis, distributione, definitione, hisque rebus omnibus, copiosissime dotatam & locupletatam*.¹² Amb el programa anunciat, La Ramée no dubta a oposar-lo als ensenyaments de sospitosos humanistes i terministes de la Universitat de París, com Titelmans, Trapezunzio, Lefèvre i Caesarius, dels quals només s'aprenien coses inútils. Per no caure en altres errors que pertorbin el perfecte desenvolupament de la dialèctica, el mestre recomana usar dels consells de la dialèctica natural per a les necessitats de la vida i no sotmetre's als jocs imaginaris ni a les opinions. Amb un llenguatge que recorda aquell del poema de Parmènides, ens invita a prendre la via de la veritat.

III

La dialèctica, entesa com a *ars* o *doctrina*, fou dividida per Ramus en dues parts: la *inventio* i el *iudicium*. Convertides en una mena de principis generals i universals, la funció d'aquestes parts fou doble: (1) servir per classificar tots els elements que constituïen l'esmentada disciplina; i (2) plantejar la crítica de l'ordenació de l'*Organon* i dels manuals de lògica que començaren a circular a finals de l'Edat Mitjana.

La *inventio* mostra les parts separades d'on es forma tota sentència.

¹¹ Petrus RAMUS, *Op. cit.*, f. 26v: *an non est longe, multoque facilius puero paucis monitis artem discere, memoriaeque complecti, quam tot libris dissolutam, dissipatamque laboriosissime, & molestissime persequi?*

¹² *Ibidem*, f. 29 r-v.

La seva finalitat és descobrir o trobar arguments (*Inventio, est pars Dialecticae de inveniendis argumentis*).¹³ En la lògica ramista, la *inventio* és el seu punt de partença, però no el més essencial. El *iudicium*, és la part principal: *Iudicium sequitur, pars artis maxima, nobilissimaque*.¹⁴ El judici té com a finalitat la disposició dels arguments per judicar bé (*Iudicium est secunda pars Logicae de disponendis argumentis ad bene iudicandum*).¹⁵ La crítica de La Ramée a la lògica d'Aristòtil no es centrà en els continguts, sinó en l'estructuració. En les *Aristotelicae Animadversiones* de 1543, sosté que l'*Organon* no s'ha fonamentat sobre els criteris de la *inventio* i el *iudicium*.¹⁶ Ell vol posar en ordre el caos de l'*Organon* i ho fa en nom d'una concepció de la dialèctica basada en els esmentats principis de l'art i en l'exercitació.¹⁷ Si l'Estagirita hagués partit d'una idea correcta i coherent de l'art de discórrer, i de l'essència dels seus principis -definicions i divisions-,¹⁸ s'hauria estalviat d'entrar en camps aliens a la lògica, com, segons el nostre autor, va fer en el *De interpretatione*.

Ramus col·locà en un mateix mur de sosteniment Aristòtil, els seus seguidors immediats, els seus comentaristes, els representants de la filosofia escolàstica i els lògics terministes, que ell anomena, irònicament, *terminales*. Segons Waddington, Ramus, «emporté par son zèle, avait confondu dans une même condamnation la scholastique et le péripatétisme. Il y a cependant dans cette polémique des excès que je ne saurais justifier ni excuser d'aucune façon».¹⁹ El peripatetisme fou un obstacle per al progrés de les ciències i de les arts. La necessitat d'una renovació intel·lectual i científica era el clam comú dels humanistes. En gran part, el naixement de la ciència moderna i dels sistemes racionalistes del segle XVII és conseqüència del naturalisme i de l'empirisme nascuts com a

¹³ Petrus RAMUS, *Dialecticae libri duo*, París, 1566, p.21. Petrus RAMUS, *Dialecticae Institutiones*, París, 1543, f.8v: *Artificiosa itaque erit inventio doctrina inveniendi, quo quaestio tractari, exponique possit; Institutionum Dialecticae libri III*, València, 1553, f.5v: *Inuentio, est doctrina cogitandi et inueniendi argumenti, id est, probationis ad explicandam quaestionem idoneae; Dialectique*, París, 1555, p.4: «La première [la invenció] déclare les parties séparées dont toute sentence est composée.»

¹⁴ Petrus RAMUS, *Dialecticae Institutiones*, París, 1543, f.19v.

¹⁵ Petrus RAMUS, *Dialecticae libri duo*, París, 1566, p.215.

¹⁶ Vid. Petrus RAMUS, *Aristotelicae Animadversiones*, París, 1543, f.7r-v.

¹⁷ Cf. Cesare VASOLI, *La Dialettica e la Retorica dell' Umanesimo. Invenzione e metodo nella cultura del XV-XVI secolo*, Milano, 1968, p. 354.

¹⁸ Petrus RAMUS, *Op. cit.*, f.58r: *omnes bene constitutae artes perpetuis conjunctisque (quemadmodum secundum iudicium dialecticum ostendit) definitionibus, divisionibus, exemplis tanquam membris cohaerentibus corpora componuntur. Principia igitur artium definitiones, divisiones sunt, aut certae quaedam ex definitionibus divisionibusque deducta, praeterea nulla.*

¹⁹ Charles WADDINGTON, *Ramus. Sa vie, ses écrits et ses opinions*, París, 1855, p.375.

alternativa a les divagacions eixorques del mestres de París. En matèria lògica, Ramus reaccionà contra els sofistes, peripatètics, escolàstics, *terminales* i bàrbars; s'hi dirigeix, a ells, de manera pamfletària i histriònica: tot són insults desmesurats, queixes i ironies. No deixa d'haver-hi una barreja de crítiques culturals i ideològiques a allò que representa i implica l'encarcarat ensenyament universitari del XVI; com molts altres mestres del Renaixement, el picard pensa que són homes poc originals.

Amb els mestres *terminales*, l'art de discórrer s'havia transformat en un instrument merament especulatiu i tautològic: el blasme dels seus crítics es va centrar en la manca de projecció de la lògica en els diferents àmbits de la vida quotidiana i del desenvolupament de les diverses ciències.²⁰ Ramus reaccionà només contra aquelles escoles lògiques que havien degenerat del nominalisme, les quals van gaudir d'una gran habilitat per a les subtileses lingüístiques i per als jocs dialèctics. Els *terminales* de París -els «estèrils sofistes», com deia el nostre Lluís Vives- havien aconseguit fer de la lògica una gimnàstica de la raó.

Els tractats de lògica que es publicaren a partir del segle XIII van comptar, a més dels propis de la lògica aristotèlica -predicables, categories, tòpics i sil·logístics-, amb els compendis *De terminorum proprietatibus* o *Parva logicalia*. Les *Summulae logicales* de Petrus Hispanus en són un bon exemple. En els tractats de la *logica antiquorum*, es pot observar el recurs a les obres del mateix Aristòtil, però, sobretot, als comentaris de Boeci.²¹

En les *Aristotelicae Animadversiones* de 1543, després de fer balanç de la posteritat aristotèlica, ens diu que es va descobrir una *egregia quaedam terminorum ars*.²² La *logica terminorum* era aliena a la *inventio* i al *iudicium*: quedava, així, fora del programa dialèctic. Els terministes van acabar de sotmetre la lògica al caos; llurs produccions, segons Ramus, lluny d'èsser dialèctiques, són matèria bàrbara, ridícula i absurda.²³ Buri-dà, Dulardus, Tartaret i Petrus Hispanus, enginyosos sofistes, en van és-

²⁰ Segons el P. Ong, «the definition of the scholastic logic of the Renaissance and later ages is not easy. This logic is marked by a concern with epistemology and psychology rather than with purely formal logic or logical structure» (*Ramus. Method and the Decay of Dialogue*, Cambridge (Massachusetts) 1958, p.55).

²¹ Vegeu la introducció de L.M. de Rijk al *Tractatus* (called afterwards *Summulae logicales*), pp. LXXXVIII-XCIII.

²² Petrus RAMUS, *Op. cit.*, f. 5r.

²³ Petrus Ramus, *Ibidem*, f.5r: *egregiam enim quandam terminorum, sicuti suppositionum, ampliacionum, similitumque (que iam euanuerunt) artem repperunt, non minus barbaram, quam ridiculam, atque ineptam*. El desdeny envers aquests temes es comprova aquí en la seva enumeració caòtica i inacabada. Això, però, no succeeix en la *Pro philosophica Parisiensis Academiae disciplina oratio* (París, 1551, p.101), on, potser pel caràcter pedagògic de l'obra, ofereix una llista més detallada: *et in singulis gymnasiis feriae tot dierum sublatae, vt triennii tempus impleretur, parua logicalia Terminorum, Suppositionum, Ampliacionum, Restrictionum, Ascensionum, Descensionum, Insolubilium, Obligationum, de quibus iam dixi, inuenta sunt, quae primum fere annum consumerent*.

ser autors destacats; segons La Ramée, ells enfosquiren més la lògica que no pas la il·luminaren.²⁴

El significat de *terminus*, ja entès en la seva abstracta accepció de representació arbitrària d'una cosa per un mot,²⁵ és desplaçat per Ramus, no sense mofa, al seu sentit primitiu: límit, molló, fi. El terme és la pedra, la fusta o el pal amb què es limiten o defineixen els camps;²⁶ també és el fi d'una cosa, l'acabament o extrem.²⁷ L'ús del mot *terminus* i de la resta de conceptes que se'n deriven és vist per Ramus com un antull dels bàrbars escolàstics; llevat d'ells, en el terreny de la lògica, ningú no parla de terme supositiu o apositiu de l'oració.²⁸ Enmig d'aquest fang, Ramus diu que troba algunes partícules gramaticals, robades absurdament, amb un aspecte canviat.²⁹ Irònicament, el nostre autor parodia la seva fictícia innocència en el robatori. Ells poden respondre que no saben que aquests conceptes eren dels gramàtics, i afegir que tampoc no saben qui eren aquests, que mai no els havien vistos i que no havien canviat cap dels seus preceptes. Les hipotètiques respostes semblen ésser la simulació d'una realitat on la ignorància és la manifestació del plagi. Ramus, tanmateix, està disposat a retractar-se si es demostra que aquests no han estat mai uns lladres;³⁰ ara bé, els recorda que si passa el contrari, no deixarà de lluitar perquè

²⁴ Petrus RAMUS, *Pro philosophica Parisiensis Academiae disciplina oratio*, pp.101-102: *adiuncti sunt ad logicam Aristotelis aculeatis sophismatis infarciendam, perigeniosii sophistae Buridanus, Dulardus, Tartaretus, Petrus Hispanus, et eorum philosophorum magnus coetus, qui etiam altitudine sapientiae suae authorum legibus praescriptorum luminibus obstruerent*. Cf. W.J. ONG, *Op. cit.*, pp. 56-58.

²⁵ Petrus HISPANUS, *Summule logicales*, Assen, 1972, p.79: *Significatio termini, prout hic sumitur, est rei per vocem secundum placitum repraesentatio*.

²⁶ Petrus RAMUS, *Aristotelicae Animadversiones*, París, 1543, f.5r: *terminus enim lapis, aut stipes est, quo definiuntur agri: quam veteres stulta superstitione inducti pro deo coluerunt: vt Ouidius secundo Fastorum, Termine siue lapis, siue es defossus in agro stipes ab antiquis tu quoque numen habes*.

²⁷ *Ibidem*, f.5r: *interdum etiam finis, & exitus rei, terminus appellatur, vt omnium aetatum certus esse terminus dicitur.*» I no sense mala intenció, afegeix: «*ita praepostera nimium, peruersaque doctrina intelligitur: quae a termino, id est, a fine incipit*.

²⁸ *Ibidem*, f.5r: *qui enim barbaris istis exceptis, suppositum orationis, & appositum (vt grammatici loquuntur) appellet terminum, reperies neminem: sed barbariem in minimis delictis sophistae numerant & plerumque etiam gloriosam existimant*.

²⁹ *Ibidem*, f.5v: *quia vero in hac fece grammaticula quaedam furta ridicula sunt deletis, & mutatis (vt fures calidi solent) notis, vuculas aliquot a grammaticis surreptas hic collocarunt, commune, singulare, absolutum, connotatiuum, complexum, incomplexum, vniuocum, aequiuocum: quae grammatici nomina appellatiuae, & propriae qualitatís, substantiua, adiectiua, orationem, aut partem orationis, synonyma, homonyma appellant*.

³⁰ *Ibidem*, f.5v: *nisi forte bonos viros calumnior, & innocentes peruersa accusatione in furti iudicium voco: possent enim suo iure fortasse mihi respondere, aliorum haec fuisse prorsus ignoramus: grammatici qui sint, nescimus grammaticos nunquam vidimus: hominum illorum praecepta nulla nouimus, quae cum bona fide, (vt res est) faterentur, cederem libenter tam simplici defensionis, vel me potius in societatem defensionis & deprecationis adiungerem*.

els elements gramaticals tornin al seu lloc per ésser així apresos, si cal.³¹

Les noves lectures que es van fer de l'*Organon*, així com la incorporació a l'àmbit acadèmic de les dialèctiques de tall ciceronià, deixen clar que els temes de la «logica parva» ja no tenen cap mena de rellevància en l'interior de la pròpia «ars dialectica». Aquí, però, la crítica no és tant a aquestes teories com a aquells que les prediquen.³² Cal fer fora tot allò que, segons Ramus, és de naturalesa gramatical i pertorba la dialèctica; només amb la neteja dels elements robats a la gramàtica, la lògica recuperarà el seu autèntic estat com a disciplina, el qual es revela en el reconeixement de la dialèctica natural, viable i visible gràcies a la *inventio* i al *iudicium*.³³ En la mateixa línia crítica se situava Melanchton, qui va reconèixer que la *parva logica* era una doctrina més gramatical que lògica, plena, sense mesura, de preceptes i de camins sense sortida, i mancada d'utilitat.³⁴ Ramus no va silenciar que aquella pseudo-lògica havia estat la causant del destorb dels joves estudiants a la lectura de les bones lletres.³⁵

Els terministes seran batejats pejorativament com a *terminales* («pedres», «estaquirots»); la seva ciència els ha condemnat: treballaven amb pedres i en pedres s'han convertit; només els queda marcar camps, és a dir, sumir-se en la seves disputes anquilosades i sense cap mena de projecció acadèmica, al contrari del savi, a qui toca instituir les arts.³⁶ Heus ací una de les raons de l'acceptació, per part del nostre autor, de les dialèctiques d'Agricola i de Sturm, mancades d'una *logica terminorum* i revifadores del pensament i la literatura greco-llatins.

La Ramée no s'avança als temps; però la delegació de tot aquest complex conceptual a la gramàtica pot interpretar-se, històricament, com un conat de teoria semiòtica. Allò que, per als terministes, constituïa la part preliminar de la lògica, i que, per a ell, havia de tornar a la gramàtica, serà la base de la semiòtica actual. Treure el valor lògic a la *logica parva* i restituir els conceptes lingüístics a la gramàtica ha de capir-se com un fet singular vers la independència de la ciència general dels signes.

³¹ *Ibidem*, f.5v: *sin vero res alienas iniustissimo exemplo sibi vindicare statuerent, contenderem, non modo grammaticis sua reddi, sed sceleri debitis poenis persolutis decerni oportere, ut in grammaticis (si quae ex his vitia fuerint) discernentur.*

³² Cf. W.J. ONG, *Op. cit.*, pp.74-83.

³³ *Ibidem*, ff. 6v-7r: *dialecticam naturalem esse mentem atque rationem: eamque duplici virtute, inuentionis, atque iudicii.*

³⁴ *Erotemata dialecticae*, p.750: *Addita est Aristotelicae Dialecticae, doctrina verius Grammatica quam Dialectica, quam nominarunt Parva logicalia, in qua dum praecepta immodice cumularunt, et labyrinthos inextricabiles, sine aliqua utilitate finxerunt... (Opera que supersunt omnia, Corpus Reformatorum, XIII, Halle, 1834-1860).*

³⁵ Vid. Petrus RAMUS, *Aristotelicae Animadversiones*, París, 1543, f.6r. Cf. Charles WADDINGTON, *Op. cit.*, p. 377.

³⁶ Petrus RAMUS, *Op. cit.*, f.6r: *O terminales, non doctores, sed lapides verius aut stipites. quis enim has hominum statuas, non multo magis terminandis agris, quam tradendis artium institutis idoneas existimet?*